

УДК: 343.341

П. П. АНДРУШКО, М. М. ВАСЮК

Петро Петрович Андрушко, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Микола Миколайович Васюк, студент юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Нині, в умовах глобалізації, розбудови України як правової держави, її інтеграції до міжнародної демократичної спільноти виникає потреба у переосмисленні основоположних засад вітчизняної правової системи, зокрема у кримінальному праві, яке повинне стати інструментом охорони як на національному, так і наднаціональному рівнях. У цьому аспекті важливе місце посідає забезпечення відповідності положень кримінального права до принципів і норм міжнародного права, узгодження його положень з елементами міжнародної нормативної системи.

Існує велике розмаїття міркувань і суджень щодо поняття джерел кримінального права та їх видів. За радянських часів, а також за часів незалежності України науковців цікавила проблема, чи слід відносити до джерел кримінального права міжнародні договори. Даною проблематикою займалися П. Андрушко, М. Бажанова, В. Борисова, О. Броневицька, О. Бойцова, В. Вдовіна, В. Гацелюка, О. Дудорова, М. Дурманов, А. Жалінський, О. Житний, О. Кібальник, В. Клименко, М. Ковальов, М. Колос, С. Лихова, В. Навроцький, О. Наталіч, Н. Пронюк, А. Савченка, В. Тацій, В. Тихий, Т. Тертиченко, М. Хавронюк, Д. Хорошковська, С. Шапченко, С. Шевчук та інші. Проте, проблема визнання міжнародного договору як джерела кримінального права і нині залишається відкритою.

Метою цієї статті є аналіз місця та природи міжнародних договорів як джерела кримінального права України, так і міжнародного кримінального права.

На нашу думку, джерелами кримінального права є не самі акти (документи), в яких викладені (містяться) обов'язкові для застосування кримінального закону правові позиції відповідних органів у вигляді нормативних (правових) приписів або правових позицій (Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України та Верховного Суду України), а відповідні правові позиції. Акти ж, у яких викладені (містяться) відповідні правові позиції, є документами – матеріальними носіями, на яких зафіксована інформація щодо правової оцінки (розуміння) відповідним органом певних обставин, правових феноменів¹.

М. Колос під джерелами кримінального права розуміє систему внутрішніх національних кримінальних законів та міжнародно-правових актів, що містять норми кримінального права. Науковець виділяє основне національне джерело кримінального права – Кримінальний кодекс України та додаткове – рішення Конституційного Суду України про неконституційність кримінальних законів чи їх окремих положень².

На думку В. Клименка, джерелами кримінального права є чинний Кримінальний кодекс 2001 року, міжнародні правові акти, згоду на обов'язковість яких дала Верховна Рада України, Конституція України і, відповідно до ст. 152 Конституції України, рішення Конституційного Суду України про неконституційність кримінальних законів³.

Віднесення того чи іншого акта до джерел кримінального права є досить дискусійним. Так, у радянській доктрині кримінального права відзначалось, що єдиним джерелом кримінального права є кримінальний закон, і не було жодного натяку про інший вид форми права. Як зазначав видатний радянський криміналіст М. Дурманова, норми містять не міжнародні конвенції, а кримінальні закони, в яких вони відображені, що текст конвенції може в деяких випадках лише слугувати з'ясуванню відповідної статті кримінального закону⁴. Подібної думки дотримувався й М. Ковальов, який стверджував, що міжнародні конвенції, які пропонують установити кримінальну відповідальність за певні дії, не можна вважати джерелом кримінального

права, оскільки у них лише висловлено згоду держави передбачити цю відповідальність, але не міститься норм кримінального права, і після видання конвенції вимагається видання таких норм⁵.

Відповідно до ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. і Віденської конвенції про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р., міжнародний договір – це врегульована міжнародним правом угода, укладена державами та іншими суб'єктами міжнародного права у письмовій формі, незалежно від того, чи міститься така угода в одному, двох або декількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її найменування. Переважно, міжнародний договір є угодою двох або більше держав щодо встановлення, зміни або припинення взаємних прав та обов'язків у політичних, економічних, соціальних, культурних або інших відносинах⁶.

Зауважу, що у ст. 9 Конституції України «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України»⁷. Виходячи із конституційної норми, положення міжнародних договорів підлягають імплементації в Кримінальний Кодекс України.

Визначення поняття «міжнародного договору» дається у ст. 2 Закону України «Про міжнародні договори України», відповідно до якої «міжнародний договір України – укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо)»⁸.

Учений-криміналіст В. Навроцький пропонує зробити розмежування між джерелом кримінального права і законодавства. Так, єдиним джерелом кримінального законодавства України він вважає Кримінальний кодекс, а до джерел кримінального права (актів, які визначають, чи є діяння злочином або незлочинною поведінкою та наслідки кримінально-правового характеру, які можуть наступити у випадку його вчинення) відносить, серед іншого, і міжнародно-правові акти, згоду на обов'язковість яких дала Верховна Рада України, а також практику Міжнародного суду з прав людини⁹.

У ст. 1 Кримінального Кодексу відзначається, що завданням Кримінального Кодексу є «правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам»¹⁰. Відповідно до ст. 3 Кримінального Кодексу, законодавство України про кримінальну відповідальність також повинно ґрунтуватися на загально визначених принципах і нормах міжнародного права¹¹. Такі принципи і норми містяться, зокрема, у Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про цивільні й політичні права 1966 р., Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права 1966 р.¹².

Також слід врахувати положення ст. 11 Кримінального Кодексу, в якій йде мова про те, негромадяни України «... підлягають відповідальності за цим Кодексом у випадку, передбачених міжнародними договорами...»¹³.

Слід зазначити, що довгий час у доктрині національного кримінального права вважалося, що єдиним джерелом є Кримінальний кодекс, виходячи з положення ст. 3¹⁴. Але не достатньо вважати, що лише Кримінальним кодексом врегульовано питання кримінальної відповідальності, а й іншими законами та підзаконними нормативно-правовими актами.

Україна знаходиться у процесі реформування законодавства, не виключенням є кримінальне. Відповідні процеси, які склались на даному етапі, дають поштовх до інтеграції європейського законодавства в національну систему права. Так, на думку Т. Тертиченко, міжнародні договори є особливим джерелом кримінального права, тому що на даному етапі склалась практика не тільки національної злочинності, а й транснаціональної¹⁵.

Однак, вирішуючи питання застосування кримінально-правових норм з точки зору його співвідношення з міжнародним правом, необхідно звернути увагу ще на один важливий аспект. Норми міжнародного права не містять каральних санкцій. Тому притягнення до кримінальної відповідальності за конкретні діяння, навіть суспільно небезпечні, безпосередньо на підставі міжнародно-правових норм неможливе.

Проте така можливість не виключається щодо сфери суспільних відносин, що регулюються Загальною частиною кримінального права. Саме у таких випадках міжнародні договори можуть бути частиною національного кримінального законодавства України.

У сфері відносин, що регулюються Особливою частиною кримінального права, міжнародні договори мають лише рекомендаційний характер щодо їх застосування.

Крім того, міжнародно-правові норми, що стосуються питань боротьби з тими чи іншими небезпечними діяннями, як правило, є нормами диспозитивними. Часто вони мають рекомендаційний характер, особливо якщо йдеться про юридичну відповідальність. У деяких міжнародних конвенціях цілком правильно наголошується, що держави-учасниці можуть вирішувати ці питання з урахуванням національного законодавства.

Нині Угоди України щодо протидії злочинності, укладені в рамках співпраці з ООН, ЄС, РЄ, іншими регіональними і світовими організаціями й установами, стають одним із формальних джерел національного кримінального права. Тому такий вплив є реальним, тому що і кримінальне законодавство і Кримінальний кодекс зазнали багатьох змін через те, що Україна взяла обов'язок виконання положень міжнародного права з питань кримінальної політики боротьби зі злочинами міжнародного характеру, міжнародними злочинами, міжнародної співпраці в антикримінальній діяльності¹⁶.

Окрім двох десятків Конвенцій, на території України діють Статут Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерполу) 1956 р. і Положення про бюро по координації боротьби із організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території СНД 1993 р., що визначають статус окремих міжнародних організацій у боротьбі зі злочинністю. Так, в Україні діє Українське бюро «Інтерпол» як самостійний структурний підрозділ апарату Міністерства внутрішніх справ, а також регіональний орган – «Європол».

Міжнародно-правовий акт є відповідним зобов'язанням України перед міжнародною спільнотою, що передбачає імплементацію у власне кримінальне законодавство норм, які б у подальшому сприяли зменшенню злочинності як в Україні, так і в світі.

Отже, слід зробити висновок, що міжнародні договори є джерелом права, зокрема і кримінального права. У них вказуються вихідні норми та принципи, що є основою існування правової системи будь-якої країни світу. Без відповідної імплементації та дотримання міжнародно-правових актів не можливо досягти відповідних цілей, зокрема дотримання права та свобод людини, зменшення та попередження злочинності, узагальнення практики та вироблення ефективних методів боротьби з ними.

¹ Андрушко П. П. Джерела кримінального права України: поняття, види / П. П. Андрушко // Право України. – 2011. – № 9. – С. 25–42.

² Колос М. І. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. – К., 2007. – С. 62.

³ Ковалев М. І. Советское уголовное право : курс лекций / М. И. Ковалев. – Свердловск : Свердлов. юрид. ин-т, 1974. – Вып. 2 : Советский уголовный закон. – 226 с.

⁴ Дурманов Н. Д. Советский уголовный закон : монография / Н. Д. Дурманов. – М. : Изд-во МГУ, 1967. – 319 с.

⁵ Ковалев М. І. Вказана праця.

⁶ Конституція України: Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> – Заголовок з екрана.

⁷ Закон України «Про міжнародні договори України» : Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> – Заголовок з екрана.

⁸ Дурманов Н. Д. Вказана праця.

⁹ Навроцкий В. А. Об источниках уголовного законодательства и уголовного права Украины / В. А. Навроцкий // Российское уголовное право: традиции, современность, будущее : материалы науч. конф., посвящ. памяти проф. М. Д. Шаргородского: к столетию со дня рождения (Санкт-Петербург, 1–2 июля.) / под ред. Н. М. Кропачева, Б. В. Волженкина. – СПб. : Изд. дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. – С. 151–157.

¹⁰ Кримінальний кодекс України : Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> – Заголовок з екрана.

¹¹ Там само.

¹² Колос М. І. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. – К., 2007. – С. 62.

¹³ Кримінальний кодекс України : Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> – Заголовок з екрана.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Тертиченко Т. М. Міжнародний договір як джерело кримінального права / Т. М. Тертиченко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2011. – № 2. – С. 185–188.

¹⁶ Житний О. О. Міжнародне право в системі джерел кримінального права України / О. О. Житний // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 3. – С. 66–74.

Резюме

Андрушко П. П., Васюк М. М. Міжнародні договори як джерело кримінального права.

У статті проаналізована природа, зміст та дія міжнародних договорів у системі джерел кримінального права. Вказано, що джерелами кримінального права є не самі акти (документи), а відповідні правові позиції. Зроблено висновок, що в міжнародних договорах вказуються вихідні норми та принципи, що є основою існування правової системи будь-якої країни світу; без відповідної імплементації та дотримання міжнародно-правових актів не можливо досягти відповідних цілей, зокрема дотримання права та свобод людини, зменшення та попередження злочинності, узагальнення практики та вироблення ефективних методів боротьби з ними.

Ключові слова: джерело права, міжнародні договори, кримінальний кодекс, кримінальне право.

Резюме

Андрушко П. П., Васюк М. М. Международные договоры как источники уголовного права.

В статье проанализирована природа, содержание и действие международных договоров в системе источников уголовного права. Указано, что источниками уголовного права являются не сами акты (документы), а соответствующие правовые позиции. Сделан вывод, что в международных договорах указываются исходные нормы и принципы, которые являются основой существования правовой системы любой страны мира; без соответствующей имплементации и соблюдения международно-правовых актов невозможно достичь соответствующих целей, в том числе соблюдение прав и свобод человека, уменьшения и предупреждения преступности, обобщение практики и выработки эффективных методов борьбы с ними.

Ключевые слова: источник права, международные договоры, уголовный кодекс, уголовное право.

Summary

Andrushko P., Vasiuk M. The international agreements as a source of criminal law.

The article is analyzed nature, content and performance of international treaties in the system of criminal law sources. Indicated that the sources of criminal law isn't the acts (documents and relevant legal position. It is concluded that international treaties are specified output norms and principles that are the basis of the existence of the legal system of any country in the world; it is not possible to achieve appropriate goals, including the rights and freedoms, reduction and crime prevention practices generalization and develop effective methods to combat them without proper implementation and observance of international instruments.

Key words: source of law, international treaties, the Criminal Code, Criminal Law.

Отримано 27.10.2014

УДК 343.15

К. І. ГОДУЄВА, В. А. МОЗГОВА

Ксенія Ігорівна Годуєва, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України

Вікторія Анатоліївна Мозгова, кандидат юридичних наук, начальник відділу Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України

УЧАСТЬ ПРОКУРОРА У ПЕРЕГЛЯДІ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

«Как бы ни был совершен процесс, какими гарантиями справедливости ни было бы обеспечено произнесение судьями решений, но и на суде, как во всякой человеческой деятельности возможны ошибки».

М. В. Давидов¹

Відповідно до ч. 1 ст. 370 і ч. 1 ст. 410 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) судові рішення повинно бути законним, обґрунтованим, вмотивованим і справедливим. Водночас нормативне закріплення цих вимог не гарантує повною мірою їх втілення на практиці, не виключає можливості судових помилок. Найпоширенішим у сучасному світовому судочинстві способом виправлення таких помилок є оскарження будь-якого судового рішення у суді вищої інстанції – апеляційної чи касаційної.

Забезпечення апеляційного і касаційного оскарження рішень суду є однією з основних засад судочинства відповідно до п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України. Це положення знайшло своє відображення і у ст. 14 Закону України «Про судоустрій та статус суддів».

Проблематика перегляду судових рішень завжди привертала увагу вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Б. Г. Бардамова, Т. В. Варфоломєєвої, І. В. Вернідубова, Ю. М. Грошевого, М. В. Давидова, В. Т. Маляренка, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, В. І. Мариніва, Г. М. Омеляненко, М. І. Сірого, О. О. Сухової, В. І. Теремецького, І. Я. Фойницького, О. Г. Шило.

Право на перегляд судового рішення у наукових працях розглядається як невід'ємна складова права на захист². Крім того, як слушно вказує В. І. Маринів, зазначене положення є міжнародним стандартом, оскільки гарантувати справедливість судового рішення неможливо без забезпечення права зацікавленої особи на його перевірку іншим складом суду³. Так, згідно зі ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та п. 5 ст. 15 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права кожен, кого засуджено за вчинення злочину, має право на перегляд його справи вищестоящим судом.

Незважаючи на широту і значимість наявних наукових досліджень з питань перегляду судових рішень, у них приділяється недостатня увага проблемам реалізації прокурором повноважень щодо оскарження судових рішень у кримінальних провадженнях стосовно неповнолітніх.

Водночас, прокурор є одним із центральних учасників судового провадження. Від ходу і результатів його діяльності багато в чому залежить, чи будуть досягнуті завдання кримінального провадження, передбачені ст. 2 КПК України, серед яких, зокрема, забезпечення того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.